ది రోడ్

శ్రీ పి. కేశవరెడ్డి

1

'వరాలపల్లినీ అగ్రహారాన్నీ కలుపుతూ ఒక రోడ్డు వేస్తే ఎంత బావుండును' అన్నాడు సుబ్బారాయుడు. అతడలా అనగానే పొగడచెట్టుమీదనున్న కాకి ఎర్రనినోరు తెరచి కాకా అని అరచింది.

*   *   *

'అదుగో పోస్టుమాస్టరుగారు వస్తున్నారు' అన్నాడు, తపాలాఫీసుముందు పొగడచెట్టు నీడన కూర్చునిఉన్న కరణం. వీధి చివరన పోస్టుమాస్టరు గారు గొడుగువేసుకుని వస్తూ ఉండడం కనిపించగానే అతనికి సంతోష మయింది. పొగడచెట్టు నీడనఉన్న అరుగుమీద కూర్చుని అతడు పోస్టుమాస్టరుగారికోసం అరగంటనుండి ఎదురుచూస్తున్నాడు. పట్నంలో కాలేజి చదువు వెలిగిస్తున్న కుమారునినుండి ఈ రోజు ఉత్తరం వస్తుందని అతడు ఆశలు పెట్టుకుని ఉన్నాడు.

పోస్టుమాస్టరుగారు పరుగే నడకగావచ్చి తపాలాఫీసు ముందాగాడు. గుమ్మంవద్ద చెప్పలు విడిచి గొడుగును ముడిచాడు.

'ఈ రోజు ఇంత ఆలస్యముయిందేం మాస్టారూ! స్కూలులో ఏదైనా విశేషమా?' అనడిగాడు పొగడ చెట్టుబోదె నానుకుని, దాని వేళ్లపైన కూర్చునిఉన్న సుబ్బారాయుడు. అతడుగూడ కరణంతోబాటు అర గంటనుండి పోస్టాఫీసుముందు పడిగాపులు పడిఉన్నాడు. కాని అతడు ఉత్తరాలను అందుకోడానికీ పుచ్చుకోడానికీ రాలేదు. పోస్టులో పంచాయితీబోర్డు ప్రెసిడెంటుగారిపేర వచ్చే వార్తాపత్రికకోసం వచ్చాడు. పేపరు చదవనిదే అతనికి దిక్కు తోచదు. పంచాయితీ బోర్డు ఏర్పడిననాటినుండి ఆ ఊరికి వార్తా పత్రిక క్రమంతప్పక వస్తూంది. గ్రామస్థుల ఉపయోగార్థం ప్రభుత్వం కల్పిస్తున్న ఈ సౌకర్యాన్ని సద్వినియోగ పరచుకోవాలన్న స్పృహ ప్రెసిడెంటుగారి భార్య కున్నంతగా మరెవ్వరికీ లేదు. వార్తాపత్రిక ఇంటికి రాగానే దాని మడతలైనా విప్పకుండా నీటిలో నానవేసి గుజ్జుగాచేసి దానితో రకరకాలైన బుట్టలు తయారు చేస్తుందామె.

మాస్టరు ఆఫీసు తలుపుతీస్తూ, 'స్కూలులో ఈ రోజు పెద్దవిశేషమే జరిగింది రాయుడూ. స్కూలును తనిఖీ చేయడానికి ఇన్‌స్పెక్టరుగారు చెప్పకుండా పెట్టకుండా వచ్చారు. ఒక ప్రశ్నలేనా ఒక అనుమానాలేనా. ఊపిరి తీసుకోనీకుండా ఊదర గొట్టేశాడనుకో. తీరా అతడిని సాగనంపి వచ్చే సరికి ఇంత ఆలస్యమయింది' అన్నాడు.

అతడు పోస్టుమాస్టరేగాదు, స్కూలుమాస్టరు గూడాను. అతడు సవ్యసాచికంటే ఘనుడు. సవ్యసాచి రెండు చేతులతో రెండు పనులు చేయగా ఇతడు ఒక చేతితోనే రెండుపనులు చేయగల సమర్థుడు. ఎనభై మంది బాలబాలికలుగల ఎలిమెంటరీ స్కూలులో అతడు హెడ్‌మాస్టరు. ఆ ఊళ్లో బ్రాంచి పోస్టాఫీసు ఏర్పడింది మొదలు దానికి అతడే పోస్టుమాస్టరు. నెలపెట్టగనే రెండు జీతాలు అతని చేతిలో పడతాయి. రెండు చేతులా ఆర్జించడమంటే ఇదే కాబోలు.

సుబ్బారాయుడు ఏదో స్ఫురణకు వచ్చినట్లు తలవెనక భాగాన గోక్కుని, 'అదా సంగతి. దిగవ వీధిలో పుల్లదుమ్ముపైన కారుచక్రాలు దొర్లిన గుర్తులు చూశాను. అప్పుడే అనుకున్నాను—ఊళ్లో కెవరో పెద్దవారు దిగారని. ఐతే ఆ వచ్చింది ఇన్‌స్పెక్టరు గారన్న మాట' అన్నాడు.

ఆ ఊరి వీధులలో కార్లు, జీపులులాంటి వాహనాలుతిరిగే అవకాశాలు చాల అరుదు. ఎన్నికల రోజులలో మాత్రం అభ్యర్థుల కార్లు పోటీపడుతూ ఆ ఊరి

వీధులలో తిరుగుతుంటాయి. అభ్యర్థులు తమ కార్లను నాలుగువీధులు కలిసే కూడలివద్ద ఆపి, గ్రామఫోను రికార్డులు వినిపిస్తారు. వారు తరచుగా వినిపించే పాటలలో 'ఏరువాకా సాగారో రన్నా—' అన్న పాట ఒకటి. పాటలను విని పిల్లలంతా బిలబిల మంటూ వచ్చి కారుచుట్టూ మూగుతారు. వారు కడు చోద్యంగా కారుచక్రాలను, హెడ్‌లైట్లను పరకాయించి చూస్తుంటారు. అంతచేరువగా నిలుచుని కారుని పరిశీలించే అవకాశం వాళ్ళకు అరుదుగా లభిస్తుంది. కొందరు కుర్రాళ్ళు లోపలికి మెడదూర్చి స్టీరింగుచక్రాన్ని తాకడానికి ప్రయత్నిస్తారు. స్టీరింగు ముందు కూర్చునిఉన్న డ్రైవరు పిల్లలను కసురుకుంటాడు. దాంతో పిల్లలు కారులో ఉన్నవారికి జెల్లాయిలు పెడుతూ పారిపోతారు. రికార్డుల అనంతరం అభ్యర్థి మైకును చేతిలోనికి తీసుకుని, 'సోదర సోదరీమణులారా—' అని ప్రారంభించి తన విన్నపాలను వాగ్దానాలను ఏకరవు పెడతాడు. అప్పుడే భోజనం ముగించిన రైతులు పంచెచెంగులకు చేతులు తుడుచుకుంటూ గడపముందు నిలబడి ఉపన్యాసాన్ని ఆలకిస్తారు. అరుగుమీద కూర్చునిఉన్న నిరుద్యోగియైన పట్టభద్రుడొకడు మైకులో వినిపిస్తున్న వాగ్దానాలను విని పళ్ళు కొరుకుకుంటాడు. ప్రచారం ముగిశాక వచ్చినదారినే వెనక్కు మళ్ళుతుంది కారు. పిల్లలు దాని ననుసరించి ట్రంకురోడ్డుదాక పరుగిడుతారు. కారు కనుమరుగయేంతవరకు చూస్తూ నిలబడతారు. తరవాత వెనుదిరిగి పుల్లగుమ్మమీద కారుచక్రాలు వదిలిన జాడలమీదుగా నడుస్తూ ఊరు చేరుతారు.

ఇలా ఓట్లకోసం ముష్టి ఎత్తుతూ వచ్చేవారుపోగా, ఆ ఊరికి కారులో వచ్చేవాడు—మునసబుగారి అల్లుడు. మునసబుగారి అల్లుడు ఈ ఊరికి ఇరవైమైళ్లదూరాన ఉన్న పట్నంలో ఏదో పెద్ద ఉద్యోగం వెలగబెడుతున్నాడు. అతడు పెళ్లాన్ని పుట్టింట వదిలిపెట్టడానికి గాని, పుట్టింటినుండి తీసుకువెళ్ళడానికిగాని వచ్చినపుడల్లా కారులోనేవస్తాడు. అతని కారు చాల పెద్దది. ఎంతపెద్దదీఅంటే—అది వీధినపోతూఉంటే చూసిన రైతు ఒకడు 'దీని టాపుమీద వరికళ్లాలు నాలుగు పెట్టుకోవచ్చునే' అన్నాడు. కాని మునసబుగారిఅల్లుడు తన కారును నాలుగువీధుల కూడలిలో నిలబెట్టడు. మామగారి భవంతిని ఆనుకునిఉన్న ప్రత్యేకమైన షెడ్డులో ఆపుతాడు. మునసబుగారి భవంతి రాజప్రాసాదంలాగ ఉంటుంది. అది ఊరి వైశాల్యంలో దాదాపు సగానికి ఆక్రమించుకునిఉంది.

మాస్టరు తాళం తీశాడు. కిరకిరమంటూ తలుపు తెరుచుకుంది. లోపలి అరలోని కొయ్యపెట్టెలోఉన్న పెద్దఫైలునుతీసి కిటికీప్రక్కనఉన్న టేబిలుమీద వేశాడు. జేబులోఉన్న తాళంచెవిలాగి సుబ్బారాయునిమీదికి విసిరాడు. సుబ్బారాయుడు తాళం చెవిని గాలిలోనే అందుకుని అల్లంతదూరాన కనిపిస్తున్న తపాలపెట్టెవైపు బయలుదేరాడు. ప్రతిదినం తపాలపెట్టెలో పోగయిన ఉత్తరాలను సేకరించి తీసుకెళ్లి మాస్టరుగారికి అందించడం సుబ్బారాయుడు నిర్వర్తించే జీతంలేని కొలువులలో ఒకటి. పోస్టాఫీసుకు ఎదురుగ వీథికవతలివైపునఉన్న బందెలదొడ్డి కిటికీ చువ్వలకు వ్రేలాడుతూఉంది ఎర్రటి తపాలపెట్టె. అది పోస్టాఫీసుముందు పరమశివునిముందు నందిలాగ భాసిస్తూ ఉంటుంది.

ఈ ఊరిలో బ్రాంచి పోస్టాఫీసు ఏర్పడడం ఈ ఊరి చరిత్రలో ఒక మైలురాయి అని చెప్పకోవచ్చు. రెండేండ్ల క్రితం ఈ ఊళ్లో పోస్టాఫీసు ఉండేదికాదు. ఐదుమైళ్ల దూరానఉన్న సబ్ ఆఫీసు నుండి ముసలి రన్నరొకడు ఉత్తరాలను తెచ్చేవాడు. ఒక్కొక్కసారి అతడా ఉత్తరాలను కార్యార్థమై ఈ ఊరికి వచ్చేవారిద్వారా పంపేవాడు. ఇక ఆ ఉత్తరాలు తోకలేని పిట్ట తొంభై ఆమడ తిరుగుననే పొడుపుకథను సార్థకం చేసేవి. మొదటి సారిగ పై అధికారులెవరోవచ్చి ఈ ఊర్లో బ్రాంచి ఆఫీసు తెరవనున్నామని చెప్పినప్పుడు ఎంత హంగామా జరిగిందని! తపాలాఫీసుకు కావలసిన స్థలాన్ని మేమిస్తామంటే మేమిస్తామని అందరూ ముందుకొచ్చారు. తద్వారా వచ్చే అద్దెడబ్బులకై అందరూ కక్కుర్తి పడ్డారు. చివరకా అవకాశాన్ని మునసబుగారే చేజిక్కించుకున్నారు. ప్రభుత్వంసొమ్ము తినడానికి మునసబుగారికి అచ్చివచ్చినట్లు ఇంకెవ్వరికీ రాలేదు.

ఇప్పుడు పోస్టాఫీసుగా ఉన్న స్థలం మునసబుగారి ట్రాక్టరు షెడ్డుగా ఉండేది. కిరోసిన్ పీపాలు

నాలుగైదు నేలమీద దొర్లుతూ ఉండేవి. కిరోసిన్ మరకలతో గోడలు అసహ్యంగా ఉండేవి. ఆరోజులలో ట్రాక్టరు డ్రైవరుగా పనిచేస్తుండిన కుర్రాడు ఆ షెడ్డులో చాలా గ్రంథం నడిపాడని ప్రతీతి.

సుబ్బారాయుడు తపాలపెట్టెను తెరిచాడు. అందులోని ఉత్తరాలను తీసుకుని వెనుదిరిగాడు. ఉత్తరాలను లెక్కపెడుతూ తీసుకువెళ్ళి కిటికీగుండా మాస్టరుగారి టేబిలుమీద ఉంచాడు. కరణంగారు ఆ ఉత్తరాలకేసి కళ్ళు చిట్లించిచూసి, 'ఒక డొక్కు కార్డు, రెండు పుచ్చిపోయిన కవర్లు—ఈ భాగ్యానికే ఈ ఊరికి పోస్టాఫీసు కావలసి వచ్చింది.' అన్నాడు.

మాస్టరుగారు ఫైలులోనుండి తలెత్తి కరణంగారివైపు తీక్షణంగాచూసి అంతలో చిరునవ్వు నవ్వి, 'ఏవండోయ్ కరణంగారూ, మా ఆఫీసుకొచ్చే ఉత్తరాల సంఖ్యను కించపరుస్తున్నారు. ఏమనుకున్నారో గాని—వసంతమ్మగారి ఉత్తరాల పరంపరకే ఒక బ్రాంచి ఆఫీసు తెరవాల్సి వచ్చేట్టుగా ఉంది' అన్నాడు. అది విని కరణంగారు, 'ఏమిటీ!' అంటూ జీబ్రాలాగ మెడచాచాడు.

వసంతమ్మ మునసబుగారి మొదటి కూతురు. ఆమె మొగుడు కాలంచేసి ఇప్పటికి మూడేళ్లయింది.

కరణంగారు తన మెడను యథాస్థానంలోకి తెచ్చుకుని, 'ఎవరికి రాస్తుందయ్యా ఉత్తరాలు. స్వర్గంలో ఉన్న మొగుడికిగాని రాస్తుందా ఏమిటి?' అనడిగాడు.

మాస్టరు కలాన్ని సిరాలో ముంచుతూ, 'అలా అన్నా నమ్మే వారున్నారులే. ఐనా పెద్దవాళ్ల ఇంటి గుట్లు మనకెందుకు. వాళ్లు ఏం చేసినా చెల్లుతుంది—లావుమీద వొంపు తెలియనట్లు' అన్నాడు.

కరణంగారు గొంతు సవరించుకున్నాడు. భావి కాలంలో మానవులు శీలాన్ని, నీతిని విడనాడి బ్రతకబోయే వైనంగురించి వీరబ్రహ్మంగారు విరచించిన తత్వాన్ని గళమెత్తిపాడడం ప్రారంభించాడు. అతడు బ్రహ్మంగారి భక్తుడు. కాలజ్ఞానతత్వాలన్నీ అతనికి కంఠతావచ్చును. అతడు పాడుతూవుంటే పొగడచెట్టుమీదనున్న పిచ్చుకలు కిచకిచమంటూ వంతపాడసాగాయి. కరణం పాడడం ముగించి సుబ్బారాయుడివైపుతిరిగి—'ఆ విధంగా — ఈ వక్కభూప్రపంచమ్మీద ఉండుకున్నటువంటి అరవైనాలుగుకోట్ల జీవరాసులు—'అంటూ ప్రారంభించి ఏదో చెప్పబోయాడు.

సుబ్బారాయుడు గబుక్కున తన చూపుడు వ్రేళ్లను కర్ణరంధ్రాలలో జొనిపాడు. కారణమేమిటో గాని అతనికీ బ్రహ్మంగారితత్వాలకు ఉప్పుకు నిప్పుకు లాగ పడదు.

కరణంగారు సుబ్బారాయునివైపు గుర్రుగా చూసి, 'రాయుడూ, నేను వల్లించే కాలజ్ఞానతత్వాలు మరీ అంత కర్ణకఠోరంగా ఉన్నాయటయ్యా నీకు. పోయిన జన్మలో ఎన్నిపాపాలు చేసుకున్నావో—ఇలా హరిజనుడవై పుట్టావు; ఇప్పుడైన గురుని వాగమృతం సేవించు. వచ్చే జన్మలోనైనా సద్గతి లభిస్తుంది' అన్నాడు.

తనను కరణంగారు 'మాలోడ'ని పేర్కొననందుకు సుబ్బారాయుడు ఇంచుక సంతోషించాడు. సాధారణంగా అగ్రహారీకులు అతనిని, 'మాలోడ'ని పిలుస్తుంటారు. కొందరు, 'కులం తక్కువకొడకా' అనికూడ పిలుస్తుంటారు.

రాయుడు రెండుచేతులు జోడించి, 'మహా ప్రభూ. ఆ తత్వాలు నాకు వినిపించకండి. అదిగో మీ శిష్య పరమాణువు రానేవస్తున్నాడు. గురుని వాగమృతాన్ని అతనిపై కురిపించండి' అన్నాడు.

కరణంగారు తలతిప్పిచూశాడు. సైకిలొకటి గరుత్మంతుడులాగ రివ్వున దూసుకువస్తోంది. దాని మీదున్న గెడ్డంసాయిబు అవిరామంగా బెల్లు మ్రోగిస్తున్నాడు. అతడు రన్నరు. ప్రతిరోజూ సబ్ ఆఫీసు నుండి తపాలసంచిని తీసుకొస్తుంటాడు.

రన్నరు సైకిలుదిగి స్టాండువేస్తూ— 'నమస్కారం గురూ. మఠం వెళ్ళొచ్చారటగా. ఏమిటి విశేషాలు' అన్నాడు.

'రారా నవాబూ. ఇలావచ్చి కూర్చో. అంతా సవిస్తరంగా చెబుతా. నీకు గాకపోతే మరెవ్వరికి చెబుతాను' అన్నాడు కరణం అరుగుమీద చోటు చూపిస్తూ. రన్నరు తపాలసంచిని పోస్టుమాస్టరుగారికందించి, కరణంగారి ప్రక్కన కూర్చుని భక్తిపూరితమైన కళ్లతో చూశాడు.

మాస్టరుగారు ఫైలునుమూసి తపాలసంచిని

చేతిలోకి తీసుకున్నాడు. సంచిని పగలగొట్టి అందులోని ఉత్తరాలను టేబిలుమీద గుమ్మరించాడు. పేరంటానికి వచ్చిన వారిపై పన్నీరు చిలకరించినట్లు, వచ్చిన ఉత్తరాలమీద గుండ్రని ముద్రలు ముద్రించ సాగాడు మాస్టరు. ఉత్తరాలమీద సుబ్బారాయుని చూపులు పూలమీద తుమ్మెదల్లాగ పారాడసాగాయి. అతనికి కావలసింది వార్తా పత్రిక. దాని నతనికి అందించాడు మాస్టరు.

మాస్టరు ముద్రలు దంచుతున్న చప్పుడు విని మునసబు కూతురు వసంత వరండాలో కొచ్చింది. వీధిలో గోలీ లాడుతున్న కుర్రాడిని పిలిచి వాడి చెవిలో ఏదో చెప్పింది. వాడు మాస్టరు దగ్గరకొచ్చి, 'జాబు లేవన్నా ఉంటే వసంతమ్మగారు పట్రమ్మన్నారు' అన్నాడు. మాస్టరు ఒక లావాటి కవరునుతీసి వాడి చేతిలో పెట్టాడు. కుర్రాడు తిరిగొచ్చేంతవరకు వసంత జడగంటలను చేతిలో తిప్పుతూ వరండాలో పచార్లు చేసింది. కుర్రాడు అందించిన లావాటి ఉత్తరాన్ని చూడగనే ఆమె ముఖం చాటంతయింది. పైట తనంతటదే జారిపోయింది.

పొగడ చెట్టు వేళ్లమీద కూర్చుని సుబ్బారాయుడు వార్తాపత్రికను విప్పాడు. పత్రిక పేజీలో గాంధీజీవితానికి సంబంధించిన ఒక చిత్రం ఉంది. ఆ బొమ్మలో—హరిజనుల బావిచెంత ఒక స్త్రీ బొక్కెన చేతబట్టుకుని నిలుచుని ఉంది. ఆమె ముందు మహాత్ముడు దోసిలి వొగ్గి యాచిస్తున్నాడు. ఆమె, 'నేను మాలదాన్ని, బాపూ' అంటూంది. దానికి మహాత్ముడు, 'నేనడిగింది కులంకాదు. నీళ్లు మాత్రమే' అంటున్నాడు.

అది గాంధీ శతజయంతి సంవత్సరం. పత్రిక పేజీలలో అక్కడక్కడ గాంధీఫోటోలు, గాంధీ జీవితానికి సంబంధించిన కార్టూనులు, గాంధీసూక్తులు కనిపిస్తున్నాయి. ఈ శతజయంతి సంవత్సరాన్ని చిరస్మరణీయం చేయాలన్న కృషి దేశవ్యాప్తంగా కనిపిస్తూంది. జాతిపితవాణి దేశం నలుమూలలా మారు మ్రోగుతూంది. అతని దివ్యాత్మ ప్రతిభారతీయుని గుండెలోనూ నినదిస్తూంది.

సుబ్బారాయుడు పేజీలు తిప్పుతున్నాడు.

గాంధీపేరు వినగానే అతనికి స్ఫురించే ఆదర్శాలు మూడు—ఆత్మ పారిశుధ్యము, ఖద్దరు వస్త్రధారణ, హరిజనోద్ధరణ. అందులో మూడవ ఆదర్శం సుబ్బారాయుని జీవితానికి అత్యంతసన్నిహితమైనది. అతడు స్వయంగా హరిజనుడు. మహాత్ముని పట్ల భక్తిభావం అతని నరనరాలకూ పట్టిపోయింది. పతితులని, నికృష్టులని నలుగురిచే ఛీకొట్టబడిన తన జాతివారికి చేయూతనిచ్చి 'హరిజనుల'న్న ఉత్కృష్ట నామాన్నిచ్చినవాడు మహాత్ముడు. అస్పృశ్యతఅనే ఘోరశాపంతో అలమటిస్తున్న తన కులాన్ని అమృత హస్తమిచ్చి ఆదుకున్న యుగపురుషు డతడు. ఆ మహాత్మునికన్న తనకు నిత్యపూజితు డెవరు?

సుబ్బారాయుడి చేతులు పత్రిక పేజీలను తిప్పుతున్నాయి. అతని కళ్లు అక్షరాల పంక్తులమీద పరుగిడుతున్నాయి.

'—గ్రామంలో హరిజన యువకుడిని స్తంభానికి విరచికట్టి కిరోసిన్‌పోసి సజీవదహనం చేసిన దారుణ సంఘటన—'

'—గ్రామంలో హరిజన వనితలను పట్టపగలు నగ్నంగా వీధులవెంబడి నడిపించిన అమానుషకృత్యం—'

సుబ్బారాయుని కళ్లు చెమ్మగిల్లాయి. పత్రికలోని వాక్యాలు అతనికి మసకమసకగా కనిపిస్తున్నాయి.

దేశంలో గాంధీ సూక్తులను వల్లించనివారు లేరు. గాంధీ విగ్రహాలులేనిఊరు అరుదు. కాని ఆ మహాత్ముడు ఆశించిన హరిజనాభ్యుదయమే కానరావడం లేదు. అతడు తన అనుంగుబిడ్డలుగా పేర్కొన్న హరిజనులు ఇంకా చీకటిలోనే కుంగి కువారిల్లిపోతున్నారు.

నాగరికత శరవేగంతో మారుతూంది. మనుషుల వేషభాషలు మారుతున్నాయి. కట్టుబాట్లు మారుతున్నాయి. ఆచార సంప్రదాయాలు మారుతున్నాయి. కాని హరిజనుల వ్యవస్థకు సంబంధించినంతవరకు కాలచక్రం ఆగిపోయినట్లు సుబ్బారాయునికి అనిపించింది.

బాల్యంలో జరిగిన సంఘటన ఒకటి సుబ్బారాయుని మానసంలో చెరగనిముద్ర వేసుకుంది. ఆ సంఘటన అతని జీవిత గమనాన్నే మార్చివేసింది. ఆరోజులలో సుబ్బారాయుని ముసలితండ్రి మునసబుగారింటపాలేరుగా ఉండేవాడు. ఒకనాడు అత్యవసరమైన పనిమీద తండ్రిని

చూడడానికి మునసబుగారి భవంతికి వెళ్ళాడు సుబ్బారాయుడు. మునసబుగారు వీధి అరుగుమీద ఆసీనుడై ఉన్నాడు. పాలేర్లు అతనిముందు చేతులు కట్టుకుని నిల్చుని ఉన్నారు. అది దీపావళి ముందురోజు గనుక వారంతా పండుగ మామూళ్ళను పుచ్చుకునేందుకై వచ్చారు. ఎవరెవరికి ఎంతివ్వాలో తెలుసుకోడానికి మునసబు చిట్టాను పరిశీలిస్తున్నాడు. ఉన్నట్టుండి పటుక్కుమని ఏదో శబ్దం వినిపించింది. అతడు తల ఎత్తి చూశాడు. అతనిముందు మూడుబారాల దూరాన నిలుచునిఉన్న సుబ్బారాయునితండ్రి తమలపాకుకు సున్నంరాసి నోటిలో పెట్టుకుంటూ ఉండడం కనిపించింది. ఇందాకటిశబ్దం వాడు వక్కకొరకడం వల్ల పుట్టిందని గ్రహించడానికి మునసబుగారికి ఎంతో సేపు పట్టలేదు. తన సమక్షంలో కేవలం ఒక మాల వాడు జంకుకొంకు లేకుండా వక్కను పటుక్కున కొరకటంతో అతనికి తలకొట్టేసినంత పనయింది. చూస్తుండగానే అతనికళ్ళు ఎర్రనయ్యాయి. అతడు చినపాలేరు చేతిలోని ముల్లుగర్రను తీసుకుని, 'మాల కొడకా. కొవ్వు కళ్ళకడ్డమొచ్చిందిరా నీకు.' అంటూ పులిలాగ ముందుకు దూకాడు. ఒక్కదెబ్బకే ముల్లుగర్ర రెండు తునక లయింది. ఆ దెబ్బలోని తీవ్రత అంతటిది. సుబ్బారాయుని తండ్రికి ప్రాణం విలవిలలాడింది. శరీరం వశంతప్పి ఆ వృద్ధుడు గబాల్న కిందపడ్డాడు. అతనిని మునసబు అందిన చోట్లల్లా తన్నసాగాడు. ఆ దృశ్యాన్ని చూస్తున్న సుబ్బారాయునికి—హరిజనులు తూకాలబండమీద చచ్చిన ఆవును కండలు కండలుగ చీలుస్తున్న దృశ్యం జ్ఞప్తికొచ్చింది. మునసబుగారి పిల్లలు వరండాలోనికొచ్చి టపాకాయలు కాల్చడం ప్రారంభించారు. సుబ్బారాయుని చేతిలోని టపాకాయలు వాటంతటవే జారిపోయాయి. అవి ఏటవాలుగఉన్న నేలమీద దొర్లుతూవెళ్ళి మునసబుగారి పిల్లల కాళ్ళ కిందపడి నలిగిపోయాయి. మునసబుగారి చేతులు నొప్పులుపుట్టాయి. అతని కణతల వెంబడి చెమటలు కారసాగాయి. అతనికి అలసట ముంచుకొచ్చింది. చేతిలోఉన్న విరిగిన ముల్లుగర్రను వృద్ధుని మీదకు విసిరికొట్టి అతడు లోపలికి వెళ్ళిపోయాడు.

మునసబుగారు వెళ్ళిపోయాక కూడ సుబ్బారాయుని తండ్రి బాధతో మూలుగుతూ నేలమీద దొర్లుతూనే ఉన్నాడు. అతని నోటిలోనుండి చొంగ కారుతూ ఉంది. చొంగతోబాటు అతడు కొరికిన వక్కగూడ నేలమీదపడింది. ఇద్దరు పాలేర్లు చేయూతనిచ్చి అతనిని మాలపల్లికి నడిపించుకొచ్చారు. అతని వొళ్ళు పచ్చిపుండులాగ తయారయింది. గుడ్డపీలిక మీదపడినా అతడు కెవ్వుమని కేకవేసేవాడు. ఆ రాత్రి అతని గుడిసెలో జాగరణ జరిగింది.

మరుసటి దినం దీపావళి. ఆ యింట పండుగ ఛాయలుగూడ కనిపించలేదు. మూడు రోజులక్రితం తండ్రి తనకోసం సంతలో కొనితెచ్చిన టపాకాయలను సుబ్బారాయుడు తాకనైనా లేదు. పండుగ కానుకగా కుట్టించిన కొత్తబట్టలు వాడిని ఆకర్షించలేదు. వాడు పెరట్లో ఒంటరిగా కూర్చుని ఆలోచించసాగాడు. మునసబుగారి తన్నులకు తాళలేక తనతండ్రి నేలమీద దొర్లుతూ మూలుగుతున్న దృశ్యం అతని కళ్ళకు కట్టింది. తూకాలబండమీద తనకులంవారు చచ్చిన ఆవును కండలు కండలుగ చీలుస్తున్న దృశ్యం అతని కళ్ళముందు కదలాడింది.

వార్తాపత్రికతో ముఖంమీద విసురుకోసాగాడు సుబ్బారాయుడు. పొగడ చెట్టునీడన కూర్చునిఉన్నాగాని అతనికి చెమట పడుతూంది.

కరణంగారు గూడ తుండుగుడ్డతో ముఖంమీద విసురుకుంటూ, 'నాడే చెప్పాడు గురుడు—భూమ్మీద ధూమకేతువులు పుడతాయని—చంద్రుడు సైతం చంద్రనిప్పులు కురిపిస్తాడని. ఆ కాలం అప్పుడే ఆసన్నమైనట్టుంది'అని ఆ తరవాత తత్సంబంధమైన తత్వాన్ని అందుకున్నాడు.

రన్నరు కరణంగారువిసురుతున్నగాలి బాగా తగిలేట్టుగా చేరువగా జరిగి, 'ఈ తత్వాలు నాకూ కంఠతా వచ్చునుగాని, మఠంలో విశేషాలు చెప్పు గురూ' అన్నాడు.

'ఎన్నని చెప్పనురా నవాబూ. ఏడు తరాలక్రితం ఒకనాడు బ్రహ్మంగారు వేపపుల్లతో దంతధావనం చేసుకుని ఆ పుల్లను పెరట్లో గుచ్చాడట. అది పెరిగి పెద్దదై మహావృక్షమయింది. ఆ చెట్టులోని పుల్లలతో రోజూ దంతధావనం చేసుకున్నవాడిని ఏరోగమూ సమీపించదు' అన్నాడు కరణం.

తపాలసంచికి ముద్రవేస్తున్న మాస్టరు తలయెత్తి, 'ఒక్కబ్రహ్మంగారి చెట్టే ఏమిటి. వేప

పుల్ల—అది ఏచెట్టులోనిదైనా ఆరోగ్యదాయకమే. వేపపుల్లలో అమృతం ఉందని వేదాలలో రాసిఉంది' అన్నాడు.

కరణంగారు మాస్టారువైపు కొరకొరచూస్తూ, 'మహానుభావుల లీలలను అనుమానించడమేగాని, నమ్మడంచేత రాదుగదా మీ కుర్రకారుకు.' అన్నాడు.

రన్నరు అతన్ని సముదాయిస్తూ, 'పోనీలెండి గురూ. ఆ కుర్రాయనకేం తెలుస్తుంది మన గురుని మహిమ' అన్నాడు.

తండ్రి పోయేనాటికి సుబ్బారాయునికి పద్దెనిమిదేండ్లు. తండ్రికి పెద్దకర్మ తీర్చిన నాటి సాయంత్రం అతడు చెరువుగట్టుమీద నడిచి వస్తుండగా, మునసబుగారి పాలేరువచ్చి, 'నిన్ను అయ్యగారు రమ్మంటున్నారు' అని చెప్పాడు. సుబ్బారాయునికి చాలా భయమయింది. బితుకు బితుకు మంటున్న గుండెలతో అతడు మునసబుగారి భవంతి చేరాడు. మునసబుగారు పడకకుర్చీలో పడుకుని తీవిగ చుట్ట కాలుస్తున్నాడు. అతనిముందు సుబ్బారాయుడు చేతులు కట్టుకుని నిల్చున్నాడు.

మునసబుగారు అతనివైపు ఎగాదిగా చూసి, 'చంద్రిగాని కొడుకువు నువ్వేనా?' అనడిగాడు.

సుబ్బారాయుడు, 'నేనే స్వామీ' అన్నాడు వినయంగా;

'నీ అయ్య నాదగ్గర రెండొందలు తీసుకున్నాడు. అది చెల్లుకాకమునుపే చచ్చాడు.' అంటూ మునసబు తన పక్కనఉన్న స్టూలుమీదున్న పెద్ద పుస్తకంలోనుండి ఒక పత్రాన్నితీసి సుబ్బారాయునికి అందించాడు. సుబ్బారాయుడు ఆ పత్రాన్ని ఒకసారి చదివి తిరిగి ఇచ్చివేశాడు. 'మీ కిచ్చిన పైకంలో నూటయాభై పెట్టి మా అక్కకు పెళ్ళిచేశాం. మిగిలింది మా అయ్యకర్మకు అయిపోయింది. ఇప్పుడు నా దగ్గర చిల్లిగవ్వలేదు. వీలయినంత త్వరలో మీబాకీ తీర్చివేస్తాను' అన్నాడు సుబ్బారాయుడు.

అతడన్న మాటతో మునసబుగారిఅహం దెబ్బతిన్నది. 'మీ బాకీ తీరుస్తాను' అన్న వాక్యం తన అహాన్ని కించపరుస్తున్న ట్లనిపించింది.

'నువ్వు బాకీలు తీర్చేటంత ప్రయోజకుడవై పోయావని నా కిదివరకు తెలియదోయ్' అన్నాడు మునసబు. అతని కంఠంలోని హేళనను సుబ్బారాయుడు గుర్తించలేదు.

'పోయినవారం మా మామ జాబురాశాడు సామీ. ఎవరితోనో సిఫార్సుచేసి నాకు రోడ్డుగాంగ్‌మాన్ పని తీసిస్తానని రాశాడు. నాకా ఉద్యోగం రాగానే మీ బాకీ తీర్చుకుంటాను.'

'నోర్ముయ్ మాలకొడకా. మాలబుద్ధులు పోనిచ్చావుకావు. అప్పిచ్చి పుచ్చుకోవడానికి నేనేం వడ్డీవ్యాపారి ననుకున్నావా ? మా ఇంట్లో పాలేరుగా ఉండే ఒప్పందంపైనే మీ అయ్యకు డబ్బిచ్చాను, వాడు చచ్చాడు. ఆ బాకీ తీరేంతవరకు నివ్విక్కడే పాలేరుగా పడుండు' అన్నాడు మునసబు.

సుబ్బారాయుని నెత్తిన పిడుగుపడి నట్లయింది. తూకాల బండమీద తన కులంవారు చచ్చిన ఆవును కండలు కండలుగ చీలుస్తున్నదృశ్యం కళ్ళకు కట్టింది. 'ఆ చిత్రహింస నేనుపడలేను. ఆ బానిసత్వం నా కొద్దు.' అని అరవాలనిపించింది.

'అట్లాగే సామీ' అన్నా డతడు తలవంచుకుని.

'సరె. ఇకవెళ్ళు. రేప్పొద్దున వచ్చి పెద్దపాలేరుకు కనబడు' అన్నాడు మునసబు.

అతనివద్ద సెలవు పుచ్చుకుని సుబ్బారాయుడు కాళ్ళీడ్చుకుంటూ మాలపల్లి చేరాడు. అతడా రాత్రి కంటిమీద రెప్పవేయలేక పోయాడు. మునసబుగారి వద్ద పాలేరుగా పనిచేయడమంటే ఆత్మను తనువును అమ్ముకుని జీవించడమే. ఆత్మహత్యాసదృశమైన ఆ పాలేరువృత్తిని తలచుకున్న కొలది అతని శరీరం కంపించసాగింది. అతని ఆత్మ స్వచ్ఛందజీవితం గడపడానికై ఆరాటపడుతూంది.

ఈతచాప మీద పడుకుని అటూ, ఇటూ పొర్లుతూ రాత్రిని గడపసాగాడు సుబ్బారాయుడు. చాప పక్కన కుక్కితట్ట క్రిందఉన్న కోడిపుంజు అసహనంగా రెక్కలు టపటప లాడిస్తూంది.

తెల్లవారింది. సుబ్బారాయుడు కళ్ళు నులుముకుంటూ గుడిసెబయటి కొచ్చాడు. ఆ మసక చీకటిలో బొంతజెముడు పొదలవెనక సీతారాముడు అడు

గులో అడుగు వేసుకుంటూ నడుస్తుండడం అతనికి కనిపించింది. సీతారాముడు అతని స్నేహితుడు. వాళ్లిద్దరూ కలిసి తొమ్మిదో తరగతివరకు కలిసి చదువుకున్నారు.

'ఎక్కడికిరా సీతా, ఇంత పొద్దున బయలు దేరావు?' అనడిగాడు సుబ్బారాయుడు.

సీతారాముడు ఉలిక్కిపడి వెనుదిరిగి, 'ష్ గట్టిగా అరవకు. నేను సైన్యంలో చేరిపోదలచుకున్నాను. ఇవ్వాళే రిక్రూట్‌మెంటు. ఇంట్లోవాళ్లకు తెలియకుండా వెళ్లిపోతున్నాను. ఇంకో నెలరోజుల దాక నా ఆచూకీ ఎవరికీ చెప్పకు' అన్నాడు. బ్రతిమాలుతున్నట్లు.

తూర్పున పట మెగిరింది. సుబ్బారాయునికి కర్తవ్యం బోధపడింది. అతడు కుక్కితట్టను పైకెత్తాడు. కోడిపుంజు పిట్టగోడమీదకు గెంతి తూర్పుదిక్కుకు తిరిగి ఠీవిగా కూతవేసింది.

సుబ్బారాయుడు మిత్రునితో కలిసి సైన్యంలో చేరిపోయాడు.

విషయం తెలిసి మునసబు కుతకుత ఉడికిపోయాడు. నరబలి తప్పిపోయిన క్షుద్రదేవతలాగ విజృంభించాడు. ఆహారం లభించని సింహంలాగ పంజా విసిరాడు. కాని అతని పంజాకు అందని శిఖరాన్నే చేరుకున్నాడు సుబ్బారాయుడు.

ఐదేండ్ల అనంతరం సెలవులలో స్వగ్రామం వచ్చాడు సుబ్బారాయుడు. వచ్చిన మరునాడే మునసబు గారి భవంతికి వెళ్లి తాను చెల్లించవలసిన అప్పు వడ్డీతోసహ ఎంతయిందో చెప్పమన్నాడు. బాకీని చెల్లించి మునసబుగారి కళ్లముందే అప్పు పత్రాన్నీ చించివేశాడు. మునసబుగారి హృదయం భగభగ మండింది. ఒక మాలవాడు తనవద్ద పైకం తీసుకుని తిరిగి చెల్లించడం ఇదే మొదటిసారి. పైకం తీసుకున్న ప్రతిహరిజనుడు దాన్ని తీర్చే నిమిత్తం తనవద్ద పాలేరుగాచేరి వెట్టిచాకిరి చేసేవాడు. వాడు కండలు కరగించి కరగించి వడ్డీమాత్రం తీర్చగలిగేవాడు. వాడు చచ్చేనాటికి అసలు అలాగే మిగిలిపోయేది. తరవాత ఆ బానిసత్వము వాని సంతానానికి సంక్రమించేది. ఆ అనవాయితీని సుబ్బారాయుడు తల క్రిందులు చేశాడు.

ఐదేండ్ల అనంతరం స్వగ్రామానికి తిరిగివచ్చిన సుబ్బారాయుడు అగ్రహారంలో చాల మార్పులను చూడగలిగాడు. ఒకప్పుడు తాను చదువుకుంటూ ఉండిన బడిలో ఇప్పుడు ఇద్దరు టీచర్లున్నారు. అక్కడ చదివిన పిల్లలు కొందరు సైకిళ్లమీద హైస్కూలుకు వెళ్లి చదువుకుంటున్నారు. ఊరికి పోస్టాఫీసు వచ్చింది. దానిద్వారా అగ్రహారపు ప్రజలు బయటి ప్రపంచాన్ని తెలుసుకొన గలుగుతున్నారు. ఊరిమధ్య భజన మందిరంకోసం కట్టిన భవనాన్ని పంచాయితీ ఆఫీసుగా మార్చారు. పంచాయితీబోర్డు గ్రామాభివృద్ధికి సాయ శక్తుల ప్రయత్నిస్తూంది. రాత్రిళ్ళు అగ్రహారపు వీధులు విద్యుద్దీపకాంతిలో పట్టపగలుగా ఉంటుంది. ఊరికి రెండు ఫర్లాంగులదూరాన ప్రశాంతమైన వాతావరణంలో ఆసుపత్రి భవననిర్మాణం శరవేగంలో పూర్తవుతూఉంది.

ఇలా అభివృద్ధిపథంలో పయనిస్తున్న అగ్రహారాన్నిచూసి సుబ్బారాయుడు చాలా సంతోషించాడు. కాని మాలపల్లి పరిస్థితిమాత్రం ఎక్కడవేసిన గొంగిళి అక్కడే ఉన్నట్లుండడంచూసి ఖిన్నుడయ్యాడు. ఈ దురవస్థ తన పల్లె కొక్కదానికి మాత్రమే పరిమితమై ఉన్నదనుకోడానికి వీలులేదు. ఇది దేశవ్యాప్తంగా ఉన్నదని పత్రిక చదువుతున్న సుబ్బారాయునికి బోధపడసాగింది.

సుబ్బారాయునికి వార్తాపత్రిక చదవాలనిపించలేదు. అతడు పత్రికను మడిచి కవరులో బెట్టాడు.

మాస్టరుగారు పోస్టాఫీసుకు తాళంవేసి, 'కరణంగారూ, మీ అబ్బాయి ఉత్తరం రాసినట్టు లేదండి' అన్నాడు.

కరణంగారు వైరాగ్యభావాన్ని సూచించే ముఖం పెట్టి, 'హుఁ. వాడెందుకు రాస్తాడు. అడ్డాలనాడు కావలిసివచ్చాను గాని గడ్డాలనాడు వాడికి నా అవసరం ఏముంది?' అన్నాడు.

సీలువేసిన తపాలసంచిని మాస్టరు రన్నరుకు అందించాడు. రన్నరు దానిని సైకిలు వెనకసీటుమీద బిగించికట్టి, 'ఇక నే వస్తాను గురూ. మిగిలిన విశే

షాలు చేప్పు మాట్లాడుకుందాం' అని సైకిలెక్కి వెళ్ళిపోయాడు.

మాస్టరు అరుగుమీద కూర్చున్నాడు. సుబ్బారాయుడు పత్రికను అతనికి అందించాడు. దానిని పుచ్చుకుని, 'పత్రికలో ఏమిటి విశేషాలు రాయుడూ?' అనడిగాడు మాస్టరు.

'బోలెడున్నాయి మాస్టారూ. ఇది గాంధీ శత జయంతి సంవత్సరంగదా. దేశం నలుమూలలా గాంధీ పేరు వినబడుతూంది' అన్నాడు సుబ్బారాయుడు.

కరణంగారు కలగజేసుకుని, 'ఔనౌను. మన ఇరుగుపొరుగు గ్రామాలలోకూడ గాంధీ కార్యక్రమాలు జోరుగా సాగుతున్నాయి. మొన్న నేను కిస్తీరూకలు వసూలుచేసేందుకు కాశిమిట్ట వెళ్ళినప్పుడు తెలిసింది. ఆ వూళ్ళోని యువజనులంతా కలిసి చందాలు వేసుకుని ఆ ఊరి మాలపల్లిలో మంచినీటి బావిని త్రవ్వించ నున్నారట' అన్నాడు.

'వాళ్ల ప్రయత్నం చాల మెచ్చుకో దగినది. హరిజనోద్ధరణ గాంధీగారు ప్రాణమిచ్చే ఆశయం. మనంకూడ మనఊళ్లో మహాత్ముని ఆశయాలు ప్రతిబింబించే ఒక మంచిపనిచేస్తే ఎంత బాగుండును?' అన్నాడు మాస్టరు.

ఆ మాటలు సుబ్బారాయునికి తల్లినోటినుంచి వచ్చిన జోలపాటలాగ వినిపించాయి. అతడు తలెత్తి చూశాడు. గొప్పకార్యదీక్ష మాస్టరుగారి ముఖంలో కనిపించింది. మహాత్మునినీడ తనమీద ప్రాకుతున్నట్లు భావించాడతడు.

'మాలపల్లినీ అగ్రహారాన్నీ కలుపుతూ ఒక రోడ్డువేస్తే ఎంతబాగుండును' అన్నాడు సుబ్బారాయుడు. అతడలా అనగానే పొగడచెట్టుమీదనున్న కాకి ఎర్రనినోరుతెరచి 'కాకా'అని అరచింది.

ఆ ఊరిపేరు ఒంటిల్లు అగ్రహారం. పేరుకు అగ్రహారమేగాని అందులో ఒక్క బ్రాహ్మణ కుటుంబం కూడా కాపుర ముండటంలేదు. ఉన్నవాళ్లలో అధిక సంఖ్యాకులు రెడ్లు, నాయుళ్లు. వారికి వ్యవసాయ సామగ్రిని తయారుచేసే కంసాలి, వడ్రంగి, పడమటి

అమృతాంజన్ గ్రైప్‌మిక్స్చర్

పాప ఆరోగ్యానికి, సంతోషానికి దివ్యామృతం.

అజీర్ణం, వాయువు, కలతనిద్ర, వాంతులు, విరేచనాలవంటి బాధలు వెంటనే తగ్గిపోతాయి.

ఆకలి, జీర్ణశక్తి బాగా ఉంటాయి.

పాపాయి ఆరోగ్యం బాగుపడుతుంది.

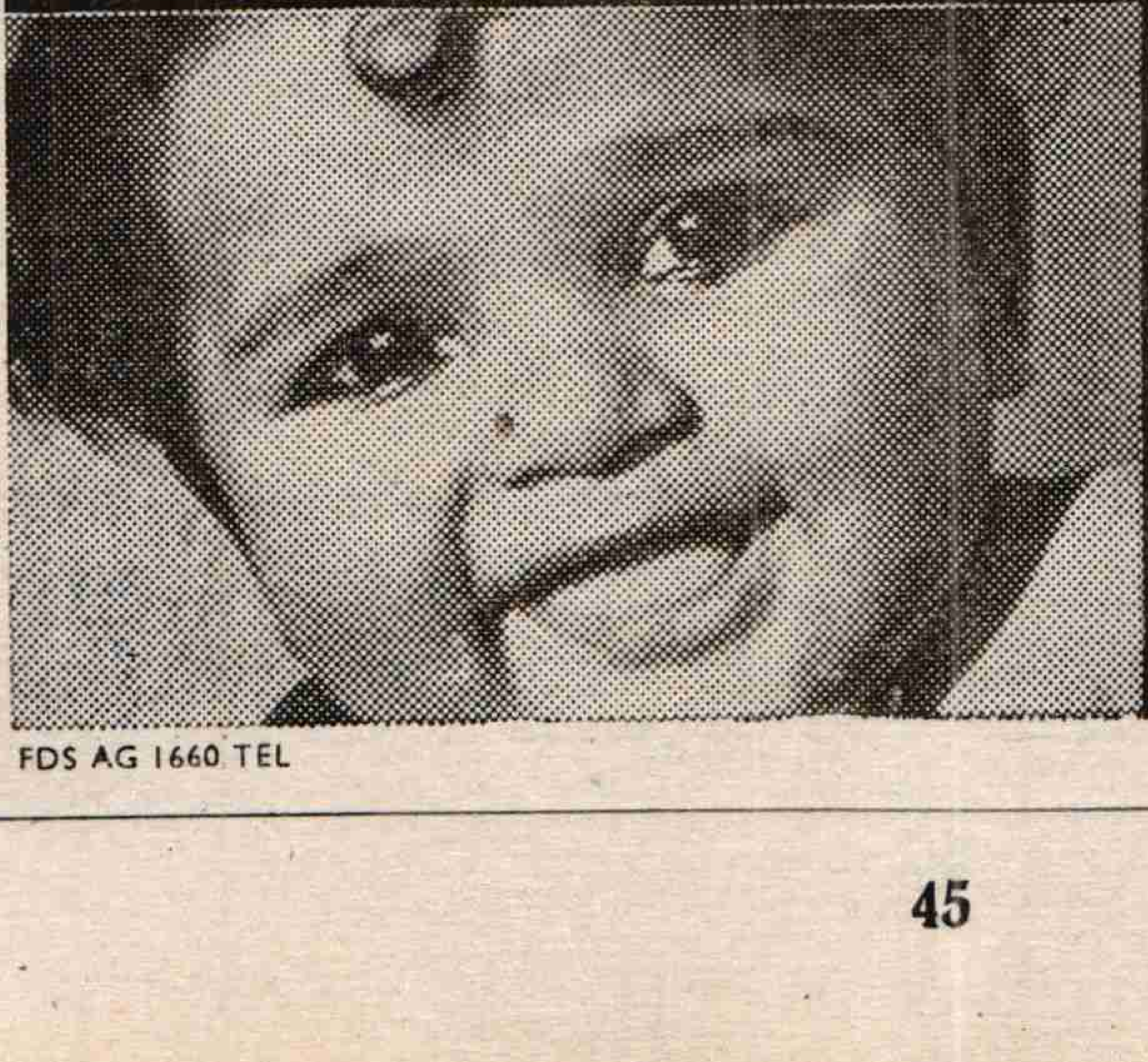

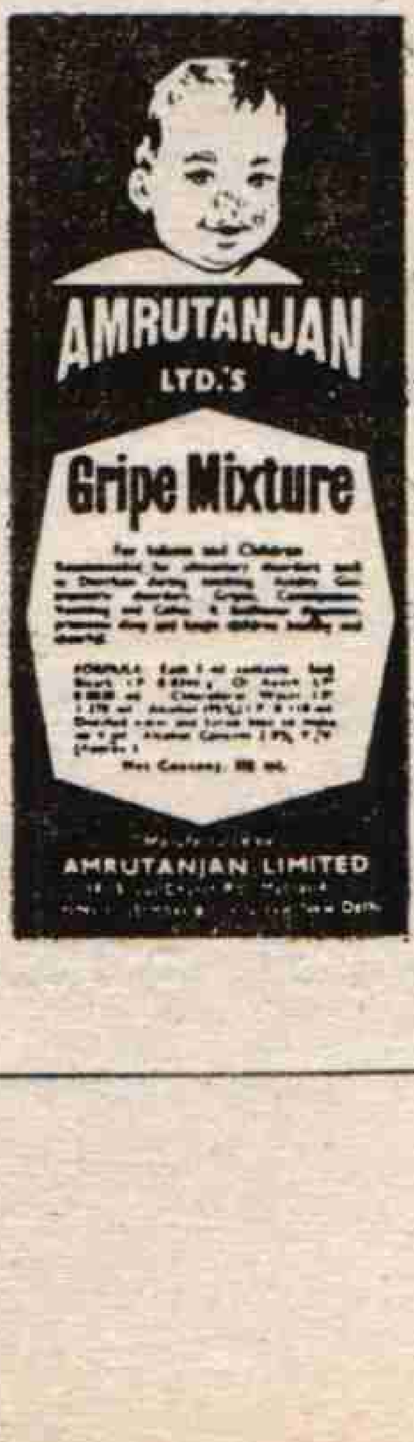

అమృతాంజన్ లిమిటెడ్

FDS AG 1660 TEL

వీధిలో కాపుర ముంటున్నారు. చాకలి, మంగలికూడ అదే వీధిలో ఉంటున్నారు.

అగ్రహారానికి అనుబంధంగా ఫర్లాంగుదూరాన మాలపల్లి ఉంది. మాలపల్లినుండి అగ్రహారాన్ని చేర డానికి ఒక సన్నటి కాలిబాటే శరణ్యం. ఆ దారి ఎప్పుడూ ముళ్లతిప్పలతోనూ, రాళ్లకుప్పలతోనూ నిండిఉంటుంది.

సుబ్బారాయుని ప్రతిపాదన విన్న మాస్టరు— 'చాలమంచి ఐడియా చెప్పావు రాయుడూ. అగ్రహారానికీ హరిజనవాడకూ మధ్యనున్న మార్గం సుగమం కావడం చాల అవసరం. అగ్రహారీకులూ హరిజనులు అన్యో న్యులు కావాలన్నది మహాత్మునికి ప్రాణప్రదమైన ఆశయం. ఆ ఆదర్శాన్ని కార్యరూపంలో పెట్టవలసిన బాధ్యత మనందరిమీద ఉంది' అన్నాడు.

కరణంగారు అరుగుమీదనుండి లేచి కండువా భుజాన వేసుకుని, 'అవునుట మాస్టారు. ఈ మాలా మాదిగ అనేవన్నీ వేదాలలో లేవట. ఈ మధ్యకాలంలో ఎవరో స్వార్థపరులు కల్పించినవేనట. అసలు వీర బ్రహ్మంగారు కూడా ఈ కులాలు మతాలు అన్నీ హుష్‌కాకిలాగ ఎగిరిపోయేరోజు వస్తుందని కాలజ్ఞానం రాశారు' అన్నాడు.

'మంచిమాట సెలవిచ్చారు కరణంగారూ. ఆ సుదినంకోసమే అందరమూ ఎదురుచూస్తున్నాం. సరే. నాకు బడికి వేళయిపోయింది. ఆలోచన ఎలాగూ వచ్చింది. దానిని కార్యరూపంలోకి తెచ్చితీరాలి. ఆ విషయాన్ని గురించి ఇంకోసారి మాట్లాడుకుందాం. నేను వెళ్లొస్తా'అంటూ లేచాడు మాస్టరు.

2

మాలపల్లినీ అగ్రహారాన్నీ కలుపుతూ రోడ్డువేయ నున్నారన్న వార్త క్రమంగా గ్రామమంతా వ్యాపించింది. సుబ్బారాయుడు ప్రతిపాదించగా మాస్టరు బలపరచిన ఆ సదాశయం అందరికీ నచ్చింది. రచ్చ బండవద్ద, ఆంజనేయస్వామి గుడివద్ద, కళ్ళాలవద్ద— నాలుగు తలలుచేరిన చోటల్లా ఆ విషయాన్నిగురించే మాట్లాడుకుంటున్నారు.

కంసాలి ఎర్రగకాలిన ఇనుపముక్కను పట్టు కారుతోతీసి ఇనుపదిమ్మపై ఉంచి, 'మనమంతా మిర్బీవాడు మిర్బీవాడు అంటూ తీసిపారేస్తుంటాం గాని, ఆ సుబ్బారాయుని తలలోనుండి ఎంత చక్కని ఆలోచనవచ్చిందో చూశావా' అన్నాడు.

కొలిమిపక్కన ఉన్న చింతదుంగమీద ఆశీనుడై ఉన్న రైతు పొగాకుకాడను తుంచుతూ, 'పటాలం లోని క్రమశిక్షణ అలాంటిది. ఉప్పుకూ ఊరగా యకూ కొరగాని ఆలోచనలు వారి తలలోనుండి ఎప్పుడూరావు' అన్నాడు.

వాళ్లిద్దరూ తనను అలా పొగుడుతూఉంటే ఇంచుక సిగ్గుజెందుతూ సుబ్బారాయుడు సమ్మెట వెయ్యసాగాడు. దెబ్బపడినప్పుడు నిప్పురవ్వలు ఇనుప ముక్కనుండి మిణుగురు పురుగులవలె దూసుకుపో తున్నాయి. అరుగుమీద కూర్చుని గోళ్లుగిల్లుకుంటూ సెలవురోజులను గడపటం సుబ్బారాయునికి ఇష్టం లేదు. అతడు మధ్యాహ్నంవరకు కొలిమివద్ద సమ్మెట వేస్తాడు. అందుకు ప్రతిఫలంగా కంసాలి అర్ధ రూపాయ ముట్టజెప్పుతాడు. మధ్యాహ్నం భోజనా నంతరం పోస్టాఫీసువద్ద ఇంచుకసేపు విశ్రాంతి తీసు కుంటాడు సుబ్బారాయుడు. తరవాత సాయంత్రం వరకు అగ్రహారపు రైతుల పొలాలలో పనిచేస్తాడు. ఆ విధంగా మరో రూపాయ సంపాదిస్తాడు.

కొలిమి ట్రంకురోడ్డు నానుకునిఉంది. రోడ్డు కవతల టీకొట్టుఉంది. కొట్టును నడిపే చిన్నది టీ బాయిలర్‌కింద అగ్గివేసి ఊదుతూఉంది. చిన్నదాని తండ్రి అప్పుడే నిద్రలేచాడు. అతడు పళ్లపొడితో చిగుళ్లను తోముకుంటున్నాడు.

కరణంగారు వేపపుల్లతో పండ్లు తోము కుంటూవచ్చి కొలిమి మంటలముందు కూర్చున్నాడు. ప్రతిరోజూ కరణం సూర్యుడు పుట్టకమునుపే ఏటికి వెళ్లుతాడు. కాలకృత్యాలు తీర్చుకుని వేప పుల్లతో పండ్లుతోముకుంటూ ఇంటికి తిరుగుముఖం పడతాడు. దారిలో కొలిమివద్దకూర్చుని కాసేపు చలి కాచుకుంటాడు.

కరణంగారు కొలిమిముందు కూర్చుని, 'ఆచారీ, నాలాంటి ముసలాళ్ళకోసం రోజూ ఇలా చలిమంటలు వేస్తున్న నీకు వేసవిలో చలివేంద్రాలు పెట్టినంత పుణ్యం దక్కుతుంది.' అన్నాడు.

'ఓహో, అలాగని ఏ ఉపనిషత్తులలో రాసి ఉంది' అనడిగాడు కంసాలి.

కరణంగారు వెనక్కుతిరిగి ఉమ్మి, 'ప్రతిదీ ఉపనిషత్తులలో రాసిఉంటేగాని నమ్మవటయ్యా. నేను వయోవృద్ధుడిని. పైగా అపారమైన అనుభవశాలిని. నేనుచెప్పింది వేదంకాదా' అన్నాడు.

సమ్మెట వేస్తున్న సుబ్బారాయుని శరీరం చెమటతో తడిసిపోతూంది. కండలు తిరిగిన అతని దేహం చెమటతో తడిసి నిగనిగ లాడుతూంది. సమ్మెటను అవలీలగా ఎత్తివేస్తున్న అతని దండలను చూస్తూ కరణం, 'మొన్నటిదాక ఈ సుబ్బారాయుడు ఎండిపోయిన బొరతో, పుడకల్లాంటికాళ్ళతో పొలం గట్ల వెంబడి తిరుగుతుండేవాడు. ఈ ఐదేండ్లలో గుర్తు పట్టలేనంతగా కండపెట్టేశాడు' అన్నాడు.

చింతమొద్దుమీదఉన్న రైతు పొగాకు కాడను నములుతూ, 'మరి పటాలంలో వాళ్లు తినేతిండి సామాన్యమైన దనుకున్నావా? రోజుకు మూడుసార్లు ఎద్దుమాంసం తింటారట' అన్నాడు.

కరణంగారు నోట్లోంచి వేపపుల్లను తీసివేసి, 'అదేమిటి' నువ్వు గొడ్డుమాంసం తింటావుట్రా. సుబ్బారాయుడూ?' అనడిగాడు.

రైతు పొగాకుకాడను నములుతూ, 'కరణం గారు ఒంటిల్లునీళ్లుతాగి ఎరగనట్లు మాట్లాడు తున్నారు. లేకపోతే గొడ్డుమాంసాన్ని మాలోడు కాక పోతే ఇంకెవడు తింటాడు?' అన్నాడు.

కొలిమిలో మంట భగ్గునలేచింది. ఇనుప ముక్కలు కణకణ లాడుతున్నాయి. వాటి ఎర్రదనం సమ్మెటవేస్తున్న సుబ్బారాయుని కన్నులలో ప్రతిఫలిం చింది. కంసాలి రెండు పిడికిళ్ల వరిపొట్టునుతీసి మంట మీద వేశాడు. దట్టమైన తెల్లటిపొగలేచి నలువైపుల వ్యాపించింది.

సమ్మెటదెబ్బలు మహాఉధృతంగా పడుతున్నాయి. ఆ దెబ్బల తాకిడికి తను పట్టుకొనిఉన్న ఇనుపముక్క చెదిరిపోతుందేమోననిపించింది కంసాలికి. ఇనుపముక్క నుంచి దూసుకుపోయిన నిప్పు:రవ్వ ఒకటి రైతు పాదంమీద పడింది. పాదం చుర్రుమనగా, 'అబ్బా' అంటూ మూలిగాడు రైతు.

'నలుసంత నిప్పుకే అలా అరుస్తావేమిటి నరసయ్యా. ఆ పేడవేసి రుద్దు. మంట చల్లారు తుంది' అన్నాడు కంసాలి. అతడు ఇనుపముక్కను తీసివేశాడు. సుబ్బారాయుడు సమ్మెట క్రిందపెట్టి నుదుటిమీద చెమట తుడుచుకున్నాడు.

రోడ్డు కవతలవైపున టీకొట్టు నడిపే చిన్నది పెంకుతీసుకుని అగ్గికోసం వచ్చింది. కొలిమిలోనుండి తెల్లనిపొగలు నలుదిక్కులకు వ్యాపి స్తున్నాయి. టీకొట్టుపిల్ల అల్లంతదూరాన నిలబడి, 'ఆచారీ. ఆ పొగలోకి నేను దూరలేను. ఈ పెంకు లోకి కాస్త అగ్గి తీసివ్వు' అంది.

కంసాలి ఆమెవైపు తలెత్తిగూడ చూడ కుండా, 'గంటక్రిత మొకసారివచ్చి తీసికువెళ్లితివే. మళ్లీ ఏమయింది?' అన్నాడు.

టీకొట్టు చిన్నది కాలిబొటనవ్రేలితో నేల మీద వ్రాస్తూ, 'లోపల కూర్చుని విస్తర్లు కుడుతూ ఉంటే పొయ్యి చప్పగా చల్లారిపోయింది' అంది.

'విస్తర్లు కుడుతూఉన్నావా?' లారీ డ్రైవ రుతో సరసాలాడుతూ ఉన్నావా'అంటూ బిగ్గరగా నవ్వ సాగాడు కంసాలి.

చిన్నది మూతివిరచి, 'ఈడికి వయసు ఉడిగేకొద్దీ జాణతనం పెరుగుతూఉంది' అంటూ నేరుగావచ్చి పెంకులోకి అగ్గి తీసుకోసాగింది.

కంసాలి ఆమెకు అడ్డురాకుండా పక్కకుజరిగి, 'మరి నేనొకటడుగుతా చెప్పుపిల్లా. నువ్వు రోజూ నా కొలిమిలోని అగ్గితోనే పొయ్యి ముట్టించు కుంటావుగదా. ఏం నీ కొట్టులో అగ్గిపెట్టెల్లేవా?' అనడిగాడు.

'లేకేం. కొల్లబోయినన్ని ఉన్నాయి. కాని నీ చెయ్యివాసి మంచిది. నీ కొలిమిలోని అగ్గితో పొయ్యి రగిలేస్తే నా టీలు బాగా అమ్ముడుపోతాయి' అంటమె.

కంసాలికి చాల సంతోషమయింది. ఒక్కసారిగా పడుచుదనం ఆవరించేసిం దతనిని. అతడు ఓరగ చూస్తూ కన్నుగీటి, 'నావల్ల నీ టీలు బాగ అమ్ముడు బోతున్నాయిగదా. మరి నాకు కమిషనుగా ఏమిచ్చు కుంటావు?' అనడిగాడు.

'ఇస్తాను. ఇస్తాను. రేపోమాపో దిగుపొద్దున చీపురు తీసుకుని ఇస్తాను' అంటూ గిరుక్కున వెనుదిరిగి నడవసాగిందామె.

వయ్యారంగా నడిచిపోతున్న ఆమెను వెనక నుండి చూస్తున్న రైతు, 'ఈ పిల్ల మగవాడై పుట్టాలిసింది ఆచారీ.' అన్నాడు.

'అదేం. అలా అంటున్నారు?' అన్నాడు కంసాలి.

'మగదిక్కు లేకపోయినా, ఉన్నజీవనోపాధి ఆ టీకొట్టు ఒక్కటే ఐనా—ముసలి తండ్రిని, ఇద్దరు పిల్లలను అవలీలగా సాకుతూంది చూశావా?' అన్నాడు రైతు.

'ఔనౌను. అందుకామె అవలంబించిన మార్గం ఏదైతేనేం—ఆమెను అభినందించాలిసిందే.' అన్నాడు కంసాలి. అతడు ఎర్రగకాలిన ఇనుపముక్కనుతీసి ఇనుప దిమ్మపై పెట్టాడు. సుబ్బారాయుడు సమ్మెట వేయడం ప్రారంభించాడు.

కరణంగారు నోట్లోని వేపపుల్లను పారేసివచ్చి చింతమొద్దుమీద కూర్చుని, 'నరసయ్యా. నువ్విందాక అన్నావే—మాలోడూ గీలోడూ అని—అలా అనడం ఈ రోజుల్లో చట్టం ప్రకారం నేరం' అన్నాడు.

రైతు పొగాకుకాడను నమలడం ఆపి,'ఎట్టెట్టా ఇంకేమని పిలవాలి వాళ్లని' అనడిగాడు.

'హరిజనులు అనిపిలవాలి. మహాత్మాగాంధి వాళ్లను అలాగే పిలిచేవాడు. అసలు మనస్కూలు మాస్టరుగారు ఏమన్నారంటే—' అంటూ ఉమ్మి వేయడానికి వెనుదిరిగాడు కరణం. అల్లంతదూరాన మాస్టారు కొలిమివైపే నడచివస్తూండడం కనిపించింది.

'మాస్టారుగారికి నూరేళ్ళు ఆయుస్సు. తలచుకుంటూ ఉండగానే వచ్చారు.' అన్నాడు కరణం.

మాస్టారుగారు కొలిమిని సమీపించగానే, చక్రం తిప్పుతుండిన కుర్రవాడులేచి, 'నమస్కారం మాస్టారూ' అన్నాడు. మాస్టారు ప్రతినమస్కారం చేశాడు.

కంసాలి గబగబలేచి తుండుగుడ్డతో చింత దుంగమీదున్న దుమ్ముతుడిచి, 'రండి మాస్టారూ. కూర్చోండి. ఎప్పుడూలేనిది ఇలా దయచేశారు.' అన్నాడు.

'ఫరవాలేదులే ఆచారీ. నేనిక్కడ కూర్చోవడానికి రాలేదు. సుబ్బారాయునితో కొంత మాట్లాడాల్సిఉండి వచ్చాను. ఆ మాటకొస్తే ఒక్క సుబ్బారాయునితోనేగాదు, మీ అందరితోనూ మాట్లాడాల్సి ఉంది' అన్నాడు మాస్టారు.

'ఏం మాట్లాడతారు. రోడ్డు వెయ్యడం గురించేనా?' అనడిగాడు రైతు.

'అవును. నిన్న మధ్యాహ్నం సుబ్బారాయుడు సలహా ఇచ్చినప్పటినుండి నామనసు మరొక విషయంపై లగ్నంకాలేదు. నిన్న సాయంత్రమే మన సమితి ఇంజనీరింగు సూపర్‌వైజరుగారిని కలుసుకున్నాను. మన ప్రయత్నాన్ని వారు ఎంతో మెచ్చుకున్నారు. రోడ్డు వేయడానికి కావలసిన ఎస్టిమేషను ఆయన తయారు చేసి ఇచ్చారు. ఇంకా చాల ఉపయోగకరమైన సలహాల నిచ్చారు.' అన్నాడు మాస్టరు. అతని ముఖంలో ఉత్సాహం పరవళ్ళు తొక్కుతూంది.

'సూపర్‌వైజరుగారు ఏమని సలహాఇచ్చారు.?' అనడిగాడు సుబ్బారాయుడు.

'అన్నీ చెబుతానురండి. అలా వెళ్లి కాఫీ తాగుతూ మాట్లాడుకుందాం' అన్నాడు మాస్టరు.

అతడలా అనగానే కంసాలి చేతిలోని పట్టుకారును కింద పెట్టాడు. సుబ్బారాయుడు సమ్మెటను కిందికి దించాడు. రైతు, కరణం చింతదుంగ మీదనుండి లేచారు. మాస్టరు దారితీయగా వారందరూ టీ కొట్టువైపు నడిచారు.

మాస్టరుగారు లోనికొస్తుండడం చూసి టీకొట్టుపడుచుకు ముఖం చాటం తయింది. 'రండి మాస్టారూ. మా అంగడికి రావడం మీకిదే మొదటిసారనుకుంటాను.' అంటూ అదరాబాదరా మూలనున్న స్టూలును ఇవతలకులాగి పైటకొంగుతో దానిమీదున్న దుమ్ము తుడిచి, 'కూర్చోండి మాస్టారూ' అంది. మాస్టారు స్టూలుమీద కూర్చోగా మిగిలిన వారందరూ బెంచిమీద కూర్చున్నారు.

సుబ్బారాయుడు మాత్రం బయట నేలమీద

పరచి ఉన్న బండమీద కూర్చున్నాడు. అది చూసి మాస్టరు 'అక్కడ కూర్చున్నావేం రాయుడూ. లోపలకు రా' అన్నాడు. అలా పిలిచిన మాస్టరును అక్కడున్నవారంతా నెత్తిన రెట్టవేసిన కాకిని చూసినట్లు చూశారు.

సుబ్బారాయుడు బలవంతంగా ముఖంమీదకు చిరునవ్వు తెచ్చుకుని, 'ఫరవాలేదు మాస్టారు.నేనిక్కడే కూర్చుంటాను. నాకిక్కడే బాగుంది' అన్నాడు.

గాలివాన వెలిసినట్లయింది. సుబ్బారాయుడు లోనికొచ్చి తమసరసన కూర్చోవడం సంభవించనందుకు కంసాలి తదితరులు సంతోషించారు.

టీకొట్టుపిల్ల కొంగును నడుముచుట్టూ రానిచ్చి బొడ్లో దోపుకుని, 'ఏం తీసుకుంటారు మాస్టారూ?' అనడిగింది.

'తలా ఒక కప్పుకాఫీ' అన్నాడు మాస్టరు.

'మరి మీరు ?' అనడిగిందామె.

'నాకు కూడాను. నేనుమాత్రం నీ అంగడిలో కాఫీ తాగకూడదా?' అన్నాడతడు.

'అది కాదండి. మీకు కాపీ టీ లాంటివి సయించవని, రోజూ రాత్రి పడుకోబోయేముందుమాత్రం ఓ కప్పుపాలు పుచ్చుకుంటారనీ విన్నాను. అందుకని అడిగాను.'

'నిజమేననుకో. కాని ఎప్పుడూ ఒకే నిర్ణయాన్నే అంటిపెట్టుకుని ఉండటానికి వీలుపడదు గదా' అన్నాడు మాస్టరు.

ఆమె కాఫీలు తయారుచేయడంలో మునిగిపోయింది.

'అదిసరే — మాస్టారుగారికున్న అలవాట్లన్నీ ఈవిడకెలా తెలుసు?' అన్నాడు కరణం.

'ఒక్కమాస్టారుగారే ఏమిటి — ఈ ఊళ్లో పెళ్లికాని ప్రతి మగాడి భోగట్టా దీనికి తెలుసు అన్నాడు' కంసాలి.

టీ ఫిల్టరును కడుగుతున్న చిన్నది కంసాలి వైపు చురచురచూసి, 'ఆచారీ, నువ్విలాగా నామీద అవాకులు చవాకులు పేలుతున్నావంటే నీకు పచ్చినీళ్లు కూడ ఇవ్వను. నేను ఎలాంటిదా న్ననుకున్నావో ఏమిటో' అంది.

ఆ వాక్యాన్ని ఆమె పూర్తిచేయకముందే రోడ్డుమీద ఒక బస్సు ఆగింది. డ్రైవరు తల బయటపెట్టి హారన్ మ్రోగించాడు. హారన్‌మ్రోత వినగానే చిన్నది టీ ఫిల్టరును అలా పడేసి చీర కుచ్చెళ్లను ఎత్తిపట్టుకుని లేడిలాగ ఇంజనువైపు పరుగెత్తింది. ఆ పిల్ల, డ్రైవరూ—మాటలతో, చూపులతో ఒకరికొకరు చక్కిలిగింతలు పెట్టుకోవడంలో మునిగిపోయారు.

సుబ్బారాయుడు, 'మాస్టారూ. సూపర్‌వైజరుగారు సెలవిచ్చిందేమిటో చెప్పండి' అన్నాడు.

'విషయం తెలిసి సూపర్‌వైజరుగారు చాల సంతోషించారు. గాంధీశతజయంతి సంవత్సరాన గ్రామీణులలో ఇలాంటి చైతన్యం కనిపించడం శుభసూచకమన్నారు. తరవాత ఉజ్జాయింపుగా రోడ్డు పొడవును, వెడల్పును, నేల స్థితిగతులను అడిగారు. నేను ఇచ్చిన వివరాలతో వారు తయారుచేసిన ఎస్టిమేషను ఇది—'అంటూ మాస్టరుగారు జేబులోనుండి ఒక పెద్దకాగితాన్నితీసి మడతలు విప్పాడు. దాన్ని చూస్తూ అతడు చెప్పసాగాడు: 'రోడ్డుపొడవు ఒక ఫర్లాంగు. వెడల్పు పదహారు అడుగులు. రోడ్డుకు కావలసిన మట్టిని రోడ్డు కిరువైపులనుండే త్రవ్వుకోవచ్చు. కనుక పై కొలతలుగల రోడ్డును నిర్మించడానికి ముప్ఫయిమంది కూలీలు ఇరవైరోజులపాటు పనిచేయాల్సి ఉంటుంది.'

కరణంగారు చూపుడువ్రేలితో గాలిలో కొన్ని గీతలుగీసి, 'ఐతే ఆరువందల రూపాయలు మనవి కావనుకుంటే ఇరవైరోజులలో రోడ్డు సిద్ధమవుతుందన్నమాట.' అన్నాడు.

'కరెక్ట్' అన్నాడు మాస్టరు.

'ఇంత ఖర్చుచేసినా తయారయ్యేది మట్టిరోడ్డేకదా. తొలిముంగార్ల వానలు ఒకింత జోరుగా పడితే ఆ రోడ్డు ఐపూ అజా లేకుండా పోతుంది. అప్పుడేం గతి?' అన్నాడు కంసాలి.

'అలా కొట్టుకుని పోకుండా తగు జాగ్రత్తలు తీసుకుంటే సరి' అన్నాడు మాస్టరు.

'ఎలాంటి జాగ్రత్తలు తీసుకోవాలి?' అనడిగాడు కంసాలి.

'ఆ మట్టిరోడ్డుమీద కంకరపరచి రోలర్ చేత తొక్కించితే రోడ్డు చెక్కు చెదరకుండా ఉండిపోతుంది.' అన్నాడు మాస్టరు.

'కంకర వేయడానికి అదనంగా ఎంత ఖర్చవుతుంది?' అనడిగాడు రైతు.

'చెబుతానుండు.' అంటూ కాగితాలలోకి చూస్తూ చెప్పసాగాడు మాస్టరు. 'ఫర్లాంగుదూరం కంకర వేయడానికి పది యూనిట్ల కంకర కావాలి. పది యూనిట్ల కంకర ధర వందరూపాయలు. కంకరను క్వారీనుండి మట్టిరోడ్డువద్దకు తీసుకుని రావడానికి అయ్యేఖర్చు నాలుగువందలు. కంకరను రోడ్డుమీద పరచడానికి యాభైరూపాయలవుతుంది. రోలింగుచేసే యంత్రానికి అయ్యే బాడుగఖర్చు యాభైరూపాయలు. వెరశి మరో ఆరువందలు.'

కరణంగారు మళ్లీ గాలిలో చూపుడువ్రేలితో కొన్ని అంకెలువేసి, 'మట్టిరోడ్డు వేయడానికి ఆరు వందలూ, దాన్ని కంకరరోడ్డుగా మార్చడానికి ఆరు వందలూ—మొత్తం పన్నెండు వందలన్నమాట. ఇది నిశ్చయంగా అగ్రహారీకులకు తలకుమించిన భారమే.' అన్నాడు.

అతడలా అనగానే అక్కడున్న వారంతా జూదంలో వోడిన పాండవుల్లాగ తలలు వ్రేలవేశారు.

బస్సుడ్రైవరుకు, టీ కొట్టుపిల్లకు మధ్య జరుగుతున్న సరసాలు ఇంకా ఒక కొలిక్కి రాలేదు. విసుగుజెందిన కండక్టరు, 'క్యాభాయ్. బస్సును బయలుదేరదీసే ఉద్దేశ్యమేమైనా ఉందా లేదా?' అని అరిచాడు తురకంలో. అది విని డ్రైవరు ఇంజన్ స్టార్ట్ చేస్తూ పిల్లతో, 'సైతాన్ కొడుకు చస్తున్నాడు. నే వెళ్లొస్తాను. రేపు తిరుపతి రూట్‌లో వెళతాను. పునర్దర్శనం ఎల్లుండే. వెళ్లిరానా?' అన్నాడు. ఆమె తన పొడవాటి జడను రొమ్ములమధ్య వడేసుకుని దాని చివరనున్న రిబ్బను ముక్కను విప్పుతూ, 'వెళ్లిరా' అంది. బస్సు కదిలింది.

ఆమె తిరిగివచ్చి, 'మన్నించండి మాస్టరూ. ఆలస్యమైపోయింది. మీరలా మాట్లాడుతూ ఉండండి. నిముషంలో కాఫీ రెడీ అవుతుంది.' అంటూ పని ప్రారంభించింది.

కొద్దినిమిషాలలో అందరికీ కాపీలు అందాయి. సుబ్బారాయునికి ఒక ప్రత్యేకమైన గ్లాసులో కాఫీ అందించిందామె. ఆ గ్లాసు హరిజనులకని ప్రత్యేకించబడినది. అందులో కాఫీ సేవించిన హరిజనుడే దానిని స్వహస్తాలతో శుభ్రపరచాలి. ఆ గ్లాసు ఎట్టిపరిస్థితిలోనూ లోపలికి గొనిపోబడదు. మైలపడిన ఆ గ్లాసును అంగడి పైకప్పుయొక్క చూరులో చెక్కి ఉంచుతారు.

కాఫీ సేవించిన పిదప సుబ్బారాయునిమేధ చురుగ్గా పనిచేయసాగింది. అతడన్నాడు. 'మాస్టారూ రోడ్డువేయడం మనకు తలకుమించిన పనిగా భావించి ఆశలు వదులుకోవడమెందుకు? ప్రతిదానికీ మార్గాంతరముంటుంది గదా.' అన్నాడు.

మాస్టరు తలఎత్తి, 'ఏమిటో ఆ మార్గాంతరం. నువ్వే చెప్పు' అన్నాడు.

సుబ్బారాయుడు కాఫీ గ్లాసును కిందపెట్టి, 'ఒక్కడికి అసాధ్యమైన పనిని ఇద్దరు కలిసి సునాయాసంగా సాధించవచ్చును. ఏమంటారు?' అన్నాడు.

'రాయుడూ, చెప్పేదేదో సూటిగా చెప్పరాదూ' అన్నాడు రైతు.

సుబ్బారాయుడేదో చెప్పబోయేంతలో కరణంగారు కాఫీ గ్లాసును ముందుకుచాచి, 'పిల్లా. ఇందులో ఇంకాస్త చక్కెర వెయ్యవే' అన్నాడు.

ఆమె తన వైద్యవిజ్ఞానాన్నంతటినీ వొలకబోస్తూ, 'కరణంగారూ. ఈ వయసులో మీరు చెక్కెర ఎక్కువ తినరాదు. తింటే చక్కెర వ్యాధి వస్తుందని డాక్టర్లు చెబుతుంటారు. మీరెప్పుడూ వినలేదా?' అంది.

'వాళ్ళముఖం లెద్దూ. వాళ్లు ప్రతిదానికీ అలాగే చెబుతారు. చక్కెర తింటే చక్కెర వ్యాధి వస్తుందట. పొగతాగితే టి. బి. వస్తుందట. మరేదో చేస్తే కాన్సరు వస్తుందట. వాళ్లసలహాలన్నింటినీ పాటించాలంటే మనం తిండి తీర్థాలు మానుకోవలసిందేగాని, నువ్వో చిటికెడు చక్కెర ఇలా రాల్చు.' అన్నాడు కరణం.

ఆమె రెండు చెమ్చాల చెక్కెరను అతని

గ్లాసులో వేసింది. అతడా చక్కెరను కరగదీస్తూ, 'రాయుడూ. నీకు స్ఫురించిన మార్గాంతరమేదో బయటపెట్టు' అన్నాడు.

సుబ్బారాయుడు బండమీద సర్దికూర్చుని, 'రోడ్డు పూర్తయితే అది ఒక్క అగ్రహారానికేగాక హరిజనవాడకు గూడ ప్రయోజనకారిగా ఉంటుంది. అటువంటప్పుడు రోడ్డునిర్మాణ భారాన్ని హరిజనులు కూడ ఎందుకు పంచుకోగూడదు?' అన్నాడు.

రైతు తన మీసాలకు అంటుకుని ఉన్న కాఫీచుక్కలను తుడుచుకుని, 'ఆ—హరిజనులేం పాలుపంచుకుంటారు? రోజంతా వాళ్లు గుల్ల చేసుకుంటే మీకుదక్కేది రూపాయి. అందులో పెళ్లాం బిడ్డలేమి తింటారు—రోడ్డుకేం ఖర్చు పెడతారు.' అంటూ తేల్చిపారేశాడు.

సుబ్బారాయుడు తన పెదవులదాక తీసుకెళ్లిన గ్లాసును చటుక్కున క్రిందపెట్టి, 'అలా అనకండి నరసయ్యగారూ. మేము ఆర్థికంగా సహాయం చేయలేక పోవచ్చును గాని శ్రమదానం విరివిగా చెయ్యగలం. రోడ్డునిర్మాణంలో మొదటి సగం—అంటే మట్టి రోడ్డు పూర్తయేంతవరకు ముఖ్యంగా కావలసింది శారీరకశ్రమ. ఆ పని మేము పూర్తిచేస్తాం. ఇక మట్టిరోడ్డును కంకరరోడ్డుగా మార్చడం ఉంది చూశారూ—అది మీ అగ్రహారీకులు పూర్తిచేయండి' అన్నాడు.

అలా పలుకుతున్న సుబ్బారాయుని కంఠం కురుక్షేత్రంలో పాండవుల శంఖారావంలాగ ధ్వనించింది.

మాస్టరుగారు సుబ్బారాయునివైపు మెచ్చికోలు దృక్కులతో చూస్తూ, 'శభాష్, సుబ్బారాయుడూ. నువ్వు సమస్యను పరిష్కరించిన తీరు దివ్యంగా ఉంది. కాని, నాకో అనుమానం. మీ హరిజనులు ఇలా శ్రమదానం చేయడానికి ముందుకొస్తారాఅని' అన్నారు.

'ఎందుకురారు మాస్టారూ. సుముఖులుకాని వారెవరైనాఉంటే నచ్చజెప్పి కార్యోన్ముఖులుగా చేసే బాధ్యత నాది. అంతెందుకు మొదలుపెట్టిననాటి నుండి ఇరవైరోజులలో మట్టిరోడ్డును పూర్తిచేయకుంటే నా పేరు సుబ్బారాయుడేగాదు. ఆపైన దానిని కంకరచేసే బాధ్యతను అగ్రహారీకులు ఎంతవరకు నిర్వర్తిస్తారోనని నాకు అనుమానంగాఉంది' అన్నాడు సుబ్బారాయుడు.

అత నన్నమాట ఒక ఛాలెంజిలాగ ధ్వనించింది. మాస్టరుగారు ఆ చాలెంజిని అందుకుని, 'నీకు మీవాళ్లపైన అంత నమ్మకం ఉంటే ఇక కావలసిందేమిటి? నాకు అగ్రహారీకుల మనస్తత్వం బాగా తెలుసు. ఆరువందల రూపాయలను చందాల రూపాన నిముషాలలో వసూలు చేస్తాను. నువ్వు మట్టిరోడ్డును పూర్తిచేసిన మరుసటిదినమే కంకర వెయ్యడం ప్రారంభిస్తాను.' అన్నాడు.

'ఐతే పని ఎప్పుడు ప్రారంభిద్దామంటారు?' అనడిగాడు సుబ్బారాయుడు.

మాస్టారు తన ముంజేతికున్న గడియారంలో తారీఖు చూసి, 'వచ్చే సోమవారమే గాంధీమహాత్ముని శతజయంతి దినం. ఆ పుణ్యదినాన్నే మన కార్యక్రమాన్ని ప్రారంభిద్దాం.' అన్నాడు.
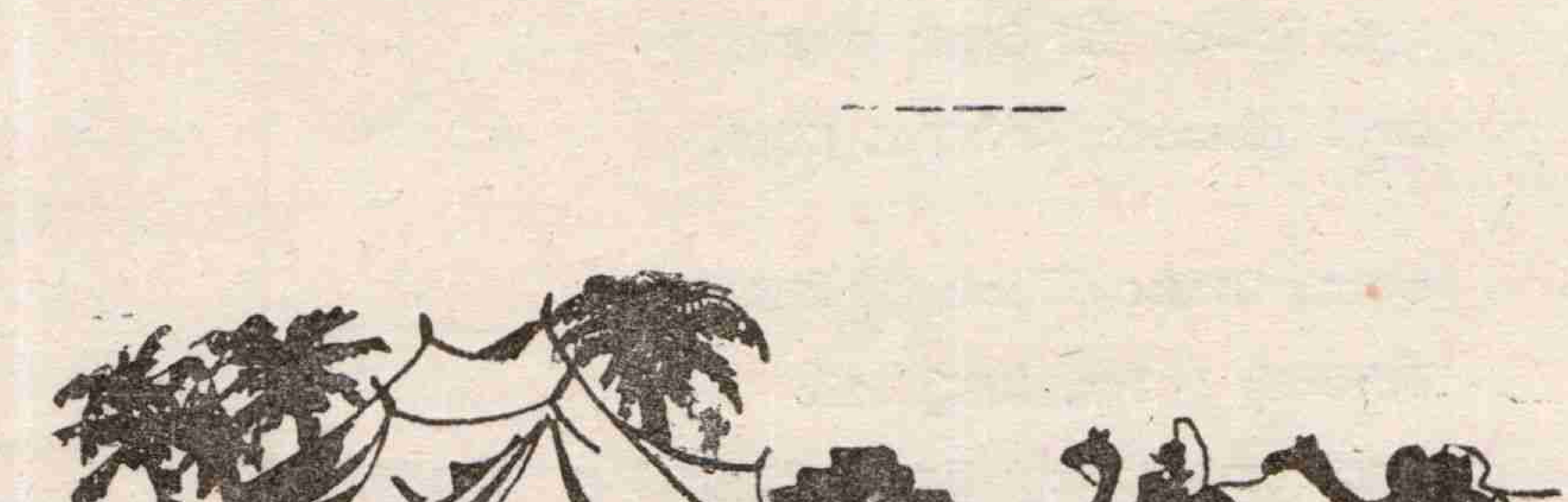
(సశేషం)